

значено, що сучасні дослідники фінансового менеджменту приділяють увагу розробці класифікацій фінансових стратегій. Зазначимо, що на підприємстві застосовуються всі запропоновані види фінансових стратегій у певній послідовності, яка, у свою чергу, залежить від стадій життєвого циклу підприємства. Також, показовим значенням при розрахунку результатів впроваджених стратегій є розрахунок показника точки беззбитковості. Важливим залишається визначення факторів, що характеризують специфіку реалізації фінансових стратегій залежно від галузі функціонування підприємства та обсягів його діяльності.

Бібліографічні посилання

1. **Ансофф Р.** Планирование будущего корпорации / Р. Ансофф. – М., 2005. – 235 с.
2. **Бланк И. А.** Финансовая стратегия предприятия: учебник / И. А. Бланк. – К., 2004. – 540 с.
3. **Веретенникова Г.** Якість фінансової стратегії підприємства та чинники, що її визначають / Г. Веретенникова // Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка «Економіка». – 2003. – С. 64–65.
4. **Гавриленко Т. В.** Механізм розробки та реалізації стратегії в системі стратегічного управління / Т. В. Гавриленко // Вісник Київського нац. ун-ту технології та дизайну – 2006. – № 2. – С. 155–158.
5. **Гарашенко Н. М.** Стратегічна платформа підприємства / Н. М. Гарашенко // Стратегія економічного розвитку України : наук. збірн. 2008. – Вип. 2–3. – С. 123–131.
6. **Коваленко Л. О.** Фінансовий менеджмент : навч. посібник / Л. О. Коваленко, Л. М. Ременьова. – Київ, 2008. – 483 с.
7. **Поддєрьогін А. М.** Фінанси підприємств: підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3 вид., перероб. та доп. – К., 2005. – 535 с.
8. **Стоянова Е. С.** Финансовый менеджмент: учебник / под ред. проф. Е. С. Стояновой. 5-е изд., пере раб. и доп. – М., 2006. – 656 с.
9. **Терещенко О. О.** Антикризове управління підприємством / О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 56–63.
10. **Цигилик І.** Стратегія і контролінг у системі внутрішнього економічного механізму підприємства / І. Цигилик // Економіка, фінанси, право. 2004. – № 11. – С. 11–14.

Надійшла до редколегії 18.05.11

УДК 332.142.6

М. М. Дерев'яно

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПІДХОДИ ДО УРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИ ОЦІНЦІ РІВНЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Досліджено основні проблеми врахування екологічної складової при розробці управлінських рішень на рівні підприємства. Досліджено переваги та недоліки ринкового та адміністративного регулювання екологічної політики. Викладені зв'язки між економічними і екологічними показниками виробничої діяльності підприємства.

Ключові слова: екологізація, еколого-економічні інститути, виробництво, потенціал, управління.

Исследованы основные проблемы учета экологической составляющей при разработке управленческих решений на уровне предприятия. Исследованы преимущества и недостатки рыночного и административного регулирования экологической

политики. Изложены связи между экономическими и экологическими показателями производственной деятельности предприятия.

Ключевые слова: экологизация, эколого-экономические инструменты, производство, потенциал, управление.

The basic problems with taken into account of ecological constituent are probed in the article, when administrative decisions are developed at the level of enterprise. Advantages and lacks of the commercial and administrative regulation of ecological policy are probed. Connections between the economic and ecological indicators of production activity of enterprise are expounded.

Key words: ecological economic instruments, potential, enterprise, management.

Актуальність проблеми. Навколишнє середовище є основою життєдіяльності суспільства, причому повноцінне функціонування соціуму можливе лише в таких умовах, які значною мірою адекватні природним. Суспільні відносини, пов'язані з використанням компонентів природного середовища, з метою наукового аналізу можна інтерпретувати як комплекс інституційно-функціональних, соціально-економічних, соціальних, правових, екологічних та деяких інших заходів, які у своїй єдності відображають форму взаємодії суспільства із довкіллям. За сучасних умов, що характеризуються як період економічної кризи, зростає необхідність установлювати певні основоположні засади, які б регулювали відносини, що виникають у процесі взаємодії суспільства та природи, економічні й соціальні засади організації охорони навколишнього природного середовища. Актуальність необхідності оцінки рівня управління діяльністю підприємства на засадах екологічного менеджменту зумовлена необхідністю передбачення екологічних наслідків, запобігання антропогенному навантаженню на довкілля для поліпшення ситуації.

Мета дослідження. Оцінка економічного потенціалу підприємства, який характеризує максимально можливу віддачу виробничої системи, повинна відображати характер соціально-економічних стосунків і містити у собі інтегральні оцінні характеристики всіх аспектів діяльності підприємства. За сучасних умов з метою оптимізації прийняття господарських рішень при всьому різноманітті їх видів і форм з наукових позицій необхідним є формування принципово нових підходів до управління еколого-економічною компонентою діяльності суб'єктів системи. У статті ставиться задача розглянути основні проблеми екологічної політики, що не забезпечує сьогодні охорони навколишнього природного середовища від забруднення, виявлення наслідків забруднення природного середовища та їх впливу на діяльність підприємств, проаналізувати методичні проблеми врахування екологічної складової при оцінці рівня потенціалу підприємства, виявлення зв'язків між економічними і екологічними показниками виробничої діяльності галузі.

Основні результати досліджень. Економічні наслідки забруднення компонентів навколишнього середовища виявляються на рівні окремих суб'єктів економічної діяльності, знижуючи ефективність їх функціонування і відтворення. Дія забруднення навколишнього середовища на діяльність економічних суб'єктів відбувається в наступних формах:

- зниження кількості і якості економічних ресурсів, що функціонують в економічній системі;
- відокремлення економічних ресурсів на запобігання, усунення і компенсацію негативних наслідків забруднення.

Незалежно від форми забруднення навколишнього середовища у кожного економічного суб'єкта збільшуються витрати функціонування, зменшується обсяг виробництва кінцевого продукту, що, в результаті, призводить до зниження доходів (втрачених можливостей).

На кожному рівні господарювання економічні наслідки забруднення набувають конкретної сутності. Результатом дії процесу забруднення навколишнього середовища на економіку підприємства є втрата (недоотримання) доходу і прибутку в поточному і майбутньому періодах. Можливі втрати прибутку внаслідок забруднення навколишнього середовища можуть мати такий прояв.

По-перше, за умов забрудненого навколишнього середовища економічні ресурси підприємства недостатньо використовуються за часом і продуктивністю. По-друге, виникають додаткові витрати на рівні підприємств у зв'язку з необхідністю запобігання дії, усунення негативних наслідків та компенсації наслідків забруднення навколишнього середовища. По-третє, невідповідність екологічним стандартам продукції знижує конкурентоспроможність підприємства.

З викладеного, витікає необхідність запобігання негативним діям і усунення наслідків забруднення навколишнього природного середовища. Необхідно враховувати і той факт, що необхідність компенсації матеріальних і енергетичних втрат у складі відходів, які викидаються в навколишнє середовище, призводить до відповідного зростання витрат на підприємстві. Для компенсації цих втрат економічні суб'єкти змушені залучати додатково економічні ресурсів, підвищуючи витрати виробництва кінцевої продукції. Виробництво певної кількості будь-якої продукції передбачає утворення відходів, а отже у виробництво подається більше початкової сировини і матеріалів, для їх переробки витрачається енергія, паливо, жива праця, а це означає, що виробники продукції несуть додаткові витрати (обсяг цих витрат безпосередньо залежить від кількості відходів, що надходять до навколишнього середовища). На самому підприємстві витрати на усунення негативної дії і наслідків забруднення, а також витрати по компенсації матеріальних втрат у складі відходів виробництва являють собою економічний збиток від забруднення навколишнього середовища.

Відповідно застосуванню системного підходу до визначення категорії економічного збитку від забруднення навколишнього середовища з урахуванням принципу комплексності аналіз системи «виробництво – довкілля» дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки і обґрунтувати механізм виникнення економічних наслідків забруднення. Ці зв'язки детально описані в роботах Л. І. Мухіної, В. С. Преображенського, Т. Г. Рулової [1], К. Г. Гофмана, А. О. Гусева [2]. Система «виробництво – навколишнє середовище» показана на рис. 1.

Підприємства з природного середовища вилучають корисні копалини, використовують воду, повітря, а потім у природу надходять техногенні відходи, які спричиняють зміну стану довкілля. Забруднені елементи навколишнього середовища негативно впливають на людину, елементи матеріальної сфери, рослинний і тваринний світ. Ці зміни, у свою чергу, викликають зниження кількості і якості економічних ресурсів, що функціонують в економічній системі. Наслідки забруднення спричиняють підвищення рівня захворюваності, скорочення тривалості життя населення, порушення природних умов життя і відпочинку тощо. На сучасному етапі розвитку суспільства неможливо керуватися застарілими принципами, необхідно знаходити нові форми управління виробництвом, з урахуванням вимог концепції стійкого розвитку, які дадуть можливість екологізації виробництва.

Поняття екологізації суспільного виробництва є порівняно новим і має неоднозначне тлумачення. Методологічні основи екологізації економіки сформульовані відомим українським ученим Л. Г. Мельником [3]. Ю. К. Беляєвим екологізація взагалі визначається як об'єктивно обумовлений процес перетворення всієї суспільної праці, спрямованої на збереження і розвиток суспільно-економічних функцій природи [4]. В. П. Селедець і С. І. Коженкова під екологізацією людської діяльності розуміють врахування можливих наслідків дії людини на природне середовище з метою зведення до мінімуму негативних результа-

тів природоперетворювальної діяльності. Вони вважають, що ця тенденція – загальна потреба часу, і її розвиток покликаний вирішити екологічну проблему як на глобальному, так і на регіональному, і локальному рівнях [5]. На відміну від них, розглядають В. В. Ананішнов, О. В. Ананішнова екологізацію виробництва, під якою розуміють максимально можливе уподібнення виробничих процесів у цілому і ресурсних циклів, зокрема, природному кругообігу речовин у біосфері, або будь-які заходи, що знижують небезпеку виробництва для природи і людини [6]. Н. Н. Андрєєва вважає, що екологізація у принципі означає процес постійного екологічного вдосконалення, спрямований на ліквідацію екодеструктивних чинників, а відповідно, і на потреби у природоохоронних заходах [7].

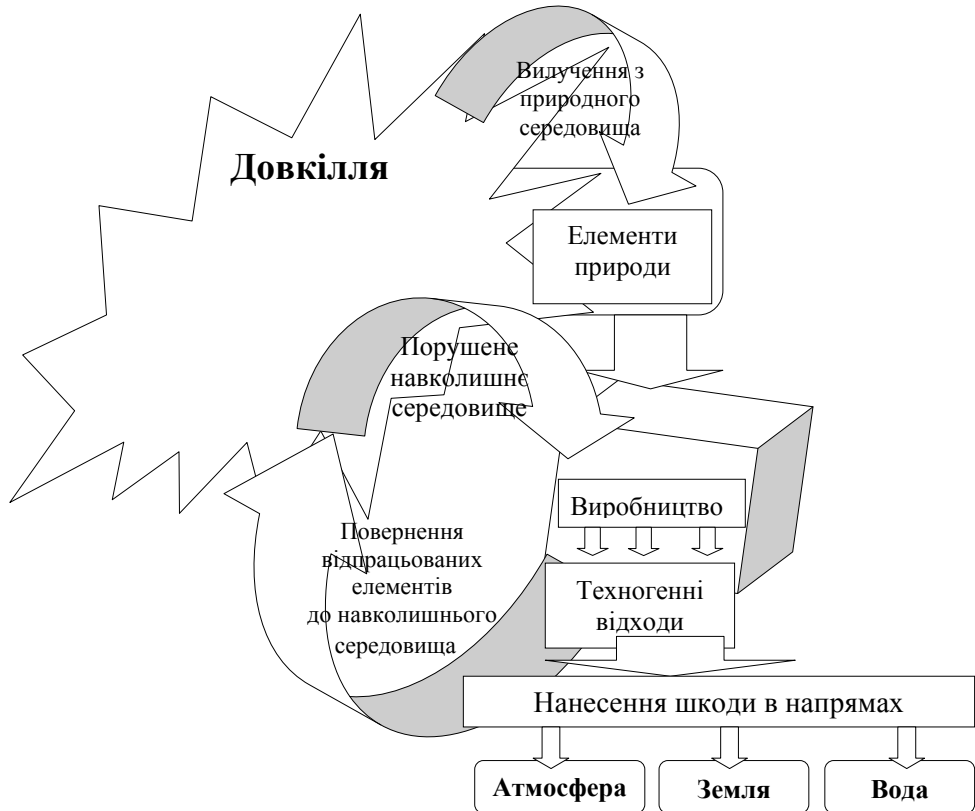

Рис. 1. Система «виробництво – навколишнє середовище»

Відсутність єдиної думки з приводу класифікації, економічної сутності, меж дії і умов застосування адекватних еколого-політичних інструментів свідчить, що існуючі методологічні розбіжності суттєво ускладнюють процедуру їх практичного вибору.

З погляду М. І. Фащевського і Л. Г. Чернюк [8], необхідно досліджувати дві групи еколого-економічних інструментів, що принципово відрізняються один від одного: ринкові (економічні) і державні (адміністративні). При ринковому регулюванні роль держави в управлінні, як вважають прихильники першого підходу, зводиться до мінімуму (встановлення у початковий момент ринкового регулювання допустимої інтегральної межі емісії забрудників для окремих джерел). Прихильники інших підходів, яких переважна більшість, вважають за необхідне втручання держави за допомогою визначення і введення в дію «квасіціни», що дорівнює величині «соціальних витрат» (економічного збитку). Систе-

ма відшкодування негативних наслідків забруднення передбачає компенсаційні платежі «забруднювача – забрудненому», які визначаються в результаті приватної угоди; компенсація не передбачається (збиток узаконений стандартом і фіксується на існуючому рівні), а також відшкодування забруднювачем «соціальних витрат» через податок з прибутку, що має форму «пігувіанського податку» – податку на підприємство, що дорівнює величині збитку від забруднення, який визначається в точці перетину кривих граничного чистого прибутку і екстернальних витрат.

Система перерозподілу ресурсів для екологізації виробництва відбувається автоматично на основі ринкових відносин. Ринкова модель екологізації формує передумови, коли підприємства – джерела емісії забруднення, керуючись міркуваннями економічної ефективності, для досягнення економічного оптимуму можуть віддати перевагу виплаті податку, а не збільшенню природоохоронних витрат.

Перевагою ринкового регулювання є можливість реалізації принципу інтерналізації зовнішніх ефектів. Воно дозволяє адресувати винуватцям в емісії не тільки фінансово-економічні претензії, а також і моральну відповідальність. При цьому відсутня проблема примусу з боку держави підприємств-природокористувачів, щодо запобігання негативних впливів, покращення якості навколишнього середовища. Проте існують певні недоліки ринкового регулювання, до яких слід віднести такі: по-перше, модель ринкового регулювання орієнтована на споживання природних ресурсів як звичайного товару без чітких зобов'язань зберігати, відтворювати і відновлювати ці ресурси; по-друге, виділення певного рівня допустимої межі забруднення; по-третє, при ринковому регулюванні питання відтворення природних ресурсів ігноруються.

При адміністративному регулюванні екологічної політики обсяги та інтенсивність природоохоронних заходів визначаються державою, що передбачає макроекономічний рівень управління. Здійснюється пряме державне регулювання відносин між суспільством і природою за допомогою адміністративно-розпорядчих інструментів у поєднанні з економічними важелями стимулювання і примусу природокористувачів.

При адміністративному управлінні оцінка витрат, пов'язаних з послідовним зниженням рівня забруднення навколишнього середовища є основною умовою відшкодування негативних наслідків забруднення, а не просто визначення економічного збитку від забруднення природного середовища. Обсяги фінансування заходів щодо охорони навколишнього середовища визначаються державою і встановлюються відповідно до потенціалів, які має у своєму розпорядженні суспільство. Система компенсації, у свою чергу, формується з поточних відррахувань і платежів, які відносяться на виробничі витрати.

Під контролем держави з метою досягнення цілей екологічної політики за допомогою комплексу заходів відбуваються перерозподіли ресурсів для екологізації виробництва. Як результат, екологічна політика оптимізується з урахуванням не лише економічних, але й соціально-екологічних чинників.

Перевагою адміністративного регулювання екологічної політики є те, що воно спрямовує розвиток економічної системи на досягнення мети дотримання екологічних норм і стандартів, розроблених, виходячи з вимог незавдання шкоди (збитку) здоров'ю населення і природному комплексу. Недоліком адміністративного регулювання є те, що суспільством здійснюється тільки часткове субсидування забруднювача. При цьому відшкодування екологічних витрат передбачається через механізм ціноутворення на кінцеву продукцію споживання і екологічний чинник не впливає на інтереси капіталу у сфері перерозподілу. Важливо підкреслити, що еколого-економічні інструменти залишають економічним суб'єктам

свободу вибору, найбільш оптимального, з їх точки зору, або інвестувати природоохоронні заходи, або платити штрафи.

Негативна екологічна ситуація впливає на стан потенціалу капітальних ресурсів через прискорений знос і передчасний вихід з ладу основних виробничих фондів галузей матеріального виробництва і об'єктів невиробничої сфери. Відволікання ресурсів до природоохоронної діяльності унеможливорює їх прибуткове вкладання в інші проекти. Крім того, відбувається зниження рівня трудового потенціалу території внаслідок міграції працездатного населення, а також через зниження якісного стану трудових ресурсів за результатом підвищення захворюваності, викликаного забрудненням навколишнього середовища.

Забруднення навколишнього природного середовища промисловими відходами, споживання підприємствами природних ресурсів: води, повітря, ґрунту, мінеральної сировини – зменшує запаси невідтворюваних природних ресурсів і порушує процеси відновлення відтворюваних ресурсів. Перераховане негативно впливає на якісний стан природних ресурсів, знижуючи їх продуктивність або роблячи непридатними для використання, а це у свою чергу, знижує економічний потенціал території і потенціал підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес екологізації виробництва в контексті сучасної екологічної політики вимагає формування і подальшого розвитку системи еколого-економічних показників, тому одним з основних методологічних завдань у вирішенні питань управління еколого-економічним потенціалом є виявлення зв'язків між економічними і екологічними показниками виробничої діяльності регіонів, галузі, підприємства з метою отримання інтегральних еколого-економічних показників.

Викладене дає підґрунтя стверджувати про необхідність подальших наукових досліджень щодо системи еколого-економічних показників. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є також механізм впровадження систем управління потенційними можливостями підприємств України в контексті екологізації техніко-економічних процесів на мікрорівні.

Бібліографічні посилання

1. **Мухина Л. И** Особенности системного подхода к проблеме оценки воздействия человека на среду / Л. И. Мухина, В. С. Преображенский, Т. Г. Рулова // Географические аспекты взаимодействия в системе «человек – природа». – М., 1978. – 256 с.
2. Охрана окружающей среды. Модели управления чистой природной среды / под ред. К. Г. Гофмана, А. А. Гусева. – М., 1977. – 231 с.
3. **Мельник Л. Г.** Экологическая экономика / Л. Г. Мельник. – Сумы, 2001. – 350 с.
4. **Беляев Ю. К.** Об экологизации социалистического производства / Ю. К. Беляев // Тезисы докл. первой Всесоюз. конф. «Проблемы социальной экологии» (1–3 октября 1986 г.). – Львов, 1986. – Т. 3. – С. 138–139.
5. http://abc.vvsu.ru/Books/sotsialnaja_ekologija_up_ch2/page0011.asp
6. dvo.sut.ru/libr/eius/i190anae/5.htm
7. www.library.dgtu.donetsk.ua/.../vip68/68_17.pdf ДОННТУ. Серія: економічна. Вип. 68 с. 101
8. **Фашевський М.** Геоелектронічний потенціал розвитку продуктивних сил України / М. Фашевський, Л. Чернюк // Економіка України. – 2002. – № 7. – С. 32–36.

Надійшла до редакції 25.04.11